

SZIGETI PÉTER

A könnyű és nehéz esetek közötti tartomány: a normálforma beiktatása *(Vázlat)*

ABSTRACT

In easy cases, the standard solutions developed in legal practice are easily applicable. Difficult cases require seeking certainties in the midst of uncertainties. In the case of a standard form, there exists a decisive rule, the application of which entails not only the sheer application of the abstract rule to the concrete facts ("subsumption"), but also requires specified or individualized application of the applicable norms.

Keywords: legal theory ■ easy cases ■ standard cases ■ hard cases

I. A MÓDSZERRŐL

Elméletalkotási stratégiánkban az egyszerű ügyektől a bonyolultabbak felé fogunk haladni, eltérően az elterjedt dualizmustól, amely az egymással szembeállított könnyű és nehéz eset között differenciál. Az egy dualista megoldás. Mi egy trialista elgondolás útján járunk, a se nem könnyű, se nem nehéz eset között lévő normálforma beiktatásával.

Mindaz, ami nem tartozik sem a könnyű, sem a normálforma tartományába, azok lesznek az előzőeken túllévő nehéz esetek, a „Hard Cases” világa, amely nem teljesen véletlenül az angolszász jogelméletekben uralkodó megközelítés. Saját megoldásunk kulcsa a normatan jelentőségének elismerése, amely főleg a kontinentális jogcsaládban érvényes, és nemcsak a német-osztrák jogdogmatikához és a francia doktrínákhoz, hanem a magyar jogelméleti hagyományhoz is jól kapcsolódik.^[1] Megoldásunkban a jogesetek tömegének rendezési alapjává tesszük a bírói jogalkalmazásban:

[1] Ismereteink és megfogalmazásaink elsősorban Somló Bódogra (1920), Peschka Vilmos munkáira (1965; 1979), Szilágyi Péter jogi alaptanaira (1998; 2011), Szabadfalvyi József (2001), Az állam- és jogtudományi enciklopédia (1980) releváns, Peschka, Varga Csaba és mások által írt szócikkeire támaszkodnak, saját irodalmi előzményeink mellett.

- A: „Semminemű meghatározatlanság nem áll fenn a döntéshez”.
 B: „A meghatározatlan meghatározottság” helyzete áll fenn.
 C: „Bizonyosság keresése a bizonytalanságok közepette” a bírói feladat.

Továbbá az: A) Könnyű eset – B) normálforma – C) nehéz eset hármassága analitikusan tovább jellemezhető: sok konkrét jogeset, ha casus perplexus (Leibnitz)^[2] → felbontható összetevői szerint, mégpedig lehetnek A – B; B – C; és A – B – C együtt, vagy csak C. (Ami csak A, az összefonódás hiányában per definitionem elesik tehát). További módszertani posztulátumunk, hogy ezen elemzésünkben „a tényállás megállapításon túl”, ennek nehézségein kívül vagyunk, a tényszkepticizmuson kérdésfelvetése így nem játszik szerepet.

II. KÖNNYŰ ESET (A)

A római jogászok, esetjogászként, minden esetet nehéz esetként kezeltek, reflektálatlan evidenciaként; a glosszátorok csak utólag, a Corpus Iuris Civilis holt joganyagában dolgozzák ki a casus normalis-t, ahol a rögzített jogforrás egyértelmű megoldást ad.^[3]

Könnyű eset: egyetlen jogtétel megléte vagy hiánya ügydöntő: semminemű meghatározatlanság nem áll fenn a döntéshez. A mechanikus besorolás értelmében vett szubszumpció itt elégséges gondolati-jogalkalmazói eljárás, nem egészül ki és nem szorul a reflexív ítélőerő mozgásba hozására. Nem szorul diszkusszióra. Ilyen esetekre néhány példa. A jogalkalmazó látja, hogy a fél jogvesztő határidőt mulasztott, igénye, fellépése, keresete kizárt. Kellékhányos az ügy, ügylet: bizonyítási teher van valakin, de erre nézve nincs előterjesztett bizonyítéka, indoka; vagy valaki jogalap, jogcím nélkül próbál igényt érvényesíteni. Az Európai Jogok Emberi Bíróságához (EJEB) fordulás feltétele, hogy a jogkereső fél a nemzeti jogorvoslat lehetőségeit kimerítse, de ez nem történt meg. Valaki egy sajtóhelyreigazítási perben nem a tényleges, hanem egy vélt jogsértő ellen indít keresetet, stb.

Megjegyzendő, hogy minden jogágnak, jogterületnek, jogintézménynek és a bennük felvetődő eseteknek – igényeknek, szerződésszegéseknek, kártérítéseknek, munkajogi jogvitáknak, bűnügyeknek, közigazgatási bíráskodásnak stb. – sajátos, egyedi karaktere van (különös és általános jellemzőik mellett). A jogelméleti általánosítás ezzel a szakjogi dimenzióval persze nem foglalkozhat. Képletesen szólva: attól azonban, hogy nincs két teljesen egyforma körte, szőlő, dinnye, még lehet értelmesen beszélni a gyümölcsről. A közös vonások általánosításaként Niklas Luhmann *Jogszociológia* (1972) c. munkájában az emberi ma-

[2] A leibnizi problematikát elmélyülten elemzi Szabó Miklós „Ars casus formandi” c. dolgozata (Id. Szigeti (szerk.), 2020, 173-186.).

[3] Szabó, 1996, 11-12.

gatartásokat a jog kétféleképpen, a bináris kód bevezetésével értékeli, jogszerűnek vagy jogellenesnek, annak függvényében, hogy megfelelnek-e vagy pedig sértik a jogszabályok, tehát a jog programjának előírásait. Nagy általánosságban és végső soron ez minden jogi döntésre nézve valóban jellemző.^[4]

III. NORMÁLFORMA (B)

Itt „A meghatározatlan meghatározottság” helyzete a kritérium: a norma, jogtétel ugyan konkluzív, de ezek bizonyossága mellett szükséges a reflexív íté-lőerő a megalapozott döntéshez, éspedig az egyedi konkrétól a különös-tipikus szintjére történő felemelkedés: E konkrét tényállásból a K normához/jogtétel-hez, majd a K normától az Á érvényes jogkövetkezmenynek a specifikált-individualizált levonásához. $E \rightarrow K$, $K \rightarrow \bar{A} \rightarrow E$. A norma érvényesség általánossága és érték tartalma nem azonos a tárgyi tartalom konkretizálendő-individualizáló különösségével. Érdemes Hans Kelsen normatanának egyik plasztikusan tömör megfogalmazásával kiemelni a regulatív jogi norma szerkezeti elemeinek – a tényállás meghatározásának és a jogkövetkezmenynek – a jogértelmi egységét és a jogszolgáltatás alkotó jellegét előtérbe állító gondolatát. Ez az általános tényállásnak és az egyediesített jogkövetkezmenynek az értelmét ragadja meg: „Az általános normának – amely egy elvontan meghatározott tényálláshoz egyéppen olyan elvontan meghatározott következményt fűz – ahhoz, hogy egyáltalán értelmet nyerjen, egyediesítésre van szüksége” – mondja Kelsen, majd a bírői ítélet konstitutív szerepével folytatja.^[5] Nincs olyan bírői ítélet, amelyik normál-

[4] Kevesen veszik tekintetbe, hogy itt is van egy probléma, mégpedig egy harmadik lehetőség. Ilyen a civil jogban a jogalap nélküli gazdagodás helyzete. Egy jegyajándék rendeltetése egy későbbi esküvőre vonatkozó ígérvény. Ha ez elmarad, s ez az ajándék a megajándékozottnál marad, akkor az okafo-gyottá teszi az ajándékozás aktusát, ugyanakkor mégsem visszakövetelhető. Nem jogellenes az ajándék megtartása, de nem is teljesen jogszerű. Mondhatjuk: nem jogellenes, nem is jogszerű, valaminő harmadik. (Végső esetben persze nem tekinthető jogellenesnek.)

Vegyünk büntetőjogi, még egzaktabb helyzeteket erre a „harmadikra”. Tudvalevő, hogy minden bűncse-lekmény 3 elemből áll: a) tényállás; b) a társadalomra veszélyesség; és c) a bűnösség összetevőiből. A büntető anyagi jogi felelősség büntető eljárás keretében tisztázódik. Mindaddig, ameddig valaki bűnös-ségét a büntető eljárásban nem bizonyították be, addig megilleti őt az ártatlanság vélelméből fakadó „in dubio pro reo” elve. Amikor az ügyészség bizonyítottság hiányában, nyomozati szakaszban egy nem ügydöntő, tehát nem jogerős végzéssel szünteti meg az eljárást, akkor új bizonyíték előkerülése kö-vetkeztében az eljárás elévülési időn belül még lefolytatható. Egy nyitott állapot keletkezik: sem nem bűnös, sem nem ártatlan. Ha nem merül fel új bizonyíték, akkor pedig a büntethetőség elévülése követ-keztében az időmúlás joghatására áll elő, bizonyítottság hiányában, a res iudicata (természetesen csak az el nem évülő bűncselekmények körén kívül). A „bagatell” (csekély súlyú vétségek) esetében pedig bár van tényállás – eltérően az előzőektől – de a csekély súlyú társadalomra veszélyesség miatt gyak-ran mégsem történik felelősségre vonás. Alkalmazható a legalitással szemben az opportunus elve, hasonlóan a magánindítvány hiányában elmaradó felelősségre vonástól, amikor a sértett magánau-tonómiájának fokozott kíméletét tartja szem előtt a jogalkotó, s ezért nem indul hivatalból üldözendő büntető eljárás.

[5] Kelsen, 1988, 44.

forma esetében ne kellene, hogy elvégezze ezt az egyediesítést. Hiszen a norma absztrakt fogalmi, az élet pedig konkrét, érzékletes, egyedi karakterű. (Más kérdés, hogy Kelsen az ehhez az egyediesítéshez szükséges jogértelmezési módszerekkel – tiszta pozitivismusa következtében – csak mérsékelten törődött.)^[6]

Tehát nem mechanikus besorolás a meghatározatlan elemek kitöltése, különösen nem a $K \rightarrow \bar{A} \rightarrow E$ relációs összefüggések vonatkozásában. Azt dogmatikus racionalizmusnak nevezzük, ahol egy előzetesen adott megértési sémától vezetve megvonják-kikapcsolják a reflexiós ítélőerő szerepét a jogalkalmazási folyamatból, ahol ezért sematizálónak járnak el. Nincs funkciója az ítélőerőnek annál a bírónál, akinek értékeléséből hiányzik az adott egyedi eset individualizáló célszerűsége, specializálása. „Az ítélőerő az a képesség, amellyel a különöst úgy gondoljuk el, mint ami tartalmazza az általánost” – definiálja Hans Joachim Störig Kantot.^[7] Az általában vett ítélőerőtől a jogi abban különbözik, hogy amíg itt a magatartásminták érvényessége valóban általános, mindenkire áll, addig a normák tárgyi tartalma a különőség-tipikusság szintjén helyezkedik el. A különőség pedig hol kevesebb, hol magasabb fokú általánosságot jelenthet, amelyet a bírónak a megtörtént eseményekre, körülményekre, emberi magatartásokra kell vonatkoztatnia. De csak azon jogalanyok esetében, akik magatartásukkal, tevékenységükkel a norma tárgyi hatálya, tartalmi különossége alá tartozó osztályba léptek.

3 korollárium bevezetése szükséges még:

- Kontinentális normatan^[8] – regulatív és feladat norma logikai és fogalmi szerkezete + jogtételek fajtái, stb. – nélkül nincs normálforma, de a jogértelmi egység megteremtéséhez kell a reflexív ítélőerő. Enélkül a szubszumpciós szillogizmus sematizáló, dogmatikus racionalizmus, miáltal érvelésében fogyatékos marad.

- Dworkin „*law as integrity*”: jogcsaládok különbözősége ellenére meglepőek a hasonlóságok, a „*Rules*” fogalom és a jogi kultúra eltérései ellenére. (Lásd ennek taglalását: Szigeti, 2021, 334-337).^[9]

- Gyórfi Tamás szerint autoritatív érveléssel felülírhatja a normát (jogszabályt, törvényt). Szerintünk ez csak korlátozott érvényességgel igaz, és inkább a common lawban (precedensjog; „laza” szabályfogalom; megkülönböztetési

[6] Kelsen, 1988, 50-55.

[7] Störig, 1997, 333.

[8] Lásd a normatan érdemi kibontását (Szigeti, 2021, 306-312.), illetőleg didaktikusan, a szerkezeti elemek fogalmi és logikai kapcsolatának, illetőleg a jogtételek változatainak teljességében (Szigeti, 2011).

[9] Továbbá a nehéz ügyekben a szabályok alapján el nem dönthető, de más magatartásmintákkal (elvek, politikák) megítélhető jogi érvelésekkel és igazolási eljárásokkal behatóan foglalkozott Ronald Dworkin híres munkája, az 1977-es *Taking Rights Seriously*. A magyar jogelméletben szemantikailag kidolgozott, színvonalas felfogást érvényesít Gyórfi Tamás, amikor – könyve „Nehéz esetek” című fejezete 1. részének 2. pontjában – az egyszerű eseteket elválasztja a részlegesen szabályozottaktól és a szabályozatlanoktól, melyek bizonyos feltételek mellett jelentik a joghézag problémáját (Gyórfi, 2001).

technika; jogi kultúra; stb. miatt), de kevésbé a kontinentális jogcsaládban.^[10] A vita tétje: ha Gyórfi általánosan érvényes → „C” (akkor az nehéz eset lesz). Szerintünk ne üssük ki egy ilyen autoritatív érveléssel a normálforma érvényességét. Miért? Mert a kontinentális jogban a következő helyzetek lehetségesek: 1) törvénysértő az a bíró, aki eltekint annak a normának az alkalmazásától, amelynek szituatív érvényessége van az eldöntendő életbeli tényállásra. Ez esetben törvénysértő döntést hoz, lerontva a jogrend autoritását. Ellenben 2) ha a jogalkotó olyan hibát követett el, hogy egy mérlegelést igénylő szabályt normatívként, sőt, ius strictumként fogalmazott meg, ezt a hibát a jogalkalmazó csak akkor képes kiküszöbölni, ha vagy (2/a) a törvényt rontó szokásjogra tér át, tulajdonképpen jogszokást teremtve,^[11] vagy pedig (2/b) a merev, elhibázott normát a „summa ius – summa injuria” elv alapján korrigálja. Ekkor a korrekcióra felhívott elv valóban nem a szabály írott értelmének feltárására hivatott, mint ez igen gyakori a regulatív normák alkalmazásának alap esetében, hanem éppen a szabály hibája következtében, a ius strictum és az equity ellentmondásának feloldására. Az azonban, hogy a kontinentális jogrendszer sem csak szituatív érvényességű, tényállást meghatározó klasszikus regulatív és feladatkitűző, ezáltal ügödöntő normákból áll, hanem egyéb elvekből, jogelvekből és jogtételekből, sőt laza szabályokból is, amelyek szabály szkepticizmust szülnék és az ügyet minősítő jogértelmezést kívánnak meg a jogalkalmazótól, nos, még ez sem teszi indokoltá, hogy lerontsuk a jogrend legegzezaktabb összetevője érvényességét, és a súlyozandó autoritatív érvek, elvek diszkrecionális alapon eldöntendő esetköreibe áthelyezve értékeljük le őket.

IV. NEHÉZ ESET (C)

Mi is a nehéz eset? Nézzünk meg először dióhéjban három (további) megközelítést.

Paksy Máténál a cas extrême-nek az minősül, ami közvetlenül érinti a közösség moralitását.^[12] Ez a nézőpont, tegyük hozzá, a külső hatás felől veszi megoldását, s mivel minden közösségben (Gemeinschaft – F. Tönnies) vannak moralitások, azaz szokás és erkölcsi habitusok, akkor is fontos nézőpont, ha egy nehéz jogeset eldöntése ritkán hat osztársadalmi szinten (Gesellschaft). Egy szociálisan és kulturálisan tagolt társadalomban sokféle morál és moralitás létezik egymás mellett.^[13] Azért ilyen is van. Gondoljunk csak a homoszexualitás 1967-es eltörlésének hatására Angliában (jogelméletileg a híres Hart vs. Lord

[10] Ld. Szigeti, 2021, 339-340.

[11] Ilyen esetet mutattam be a magyar bírói gyakorlatból, ld. Szigeti, 2004, 75.

[12] Ld. Paksy, 2014, 297.

[13] Figyelemmel arra, hogy az erkölcsiség heterogén társadalmi közeg, eltérően a jogrend homogenitásától.

Devlin vitára), vagy később másutt. Napjainkban a közvélekedések széles körét érinti például az LMBTQ megítélésének problematikája, vagy a vallási jelképek bizonyos publikus helyzetekben történő használhatóságának megítélése.

Takács Péter azt tekinti nehéz esetnek, „amelyek megítélésekor a jogban járatos szakemberek véleménye jó okok alapján különbözik, s e különbség a megoldásra is kihat”.^[14] Nagyon igaz megfigyelés. Hozzáteszi azt is, hogy ez kizárja az egyetlen helyes döntés létezését, de téves volna ennek az ellenkezőjére következtetni. Ti. arra, hogy minden döntés helyes lehet. Nem, lehetnek megalapozatlan, hibás döntések (melyeket kedvező esetben a jogorvoslati fórumok kiküszöbölnek), és lehetnek jól vagy egyenesen tökéletesen megalapozott döntések is.

Jelen sorok írójának személyes jogalkalmazói tapasztalata volt, hogy a választási eljárásokban és népszavazási kezdeményezések hitelesítésekor a jogban jártas gyakorlati szakemberekből és jogtudósokból álló különböző testületek döntései – és mögötte jogértelmezéseik, indoklásaik – alapos okkal is eltérhetnek egymástól. Egy ötfős (vagy a választás más periódusában eltérő összetételű, 10-15 fős testület) Országos Választási Bizottság döntése miért esne egybe egy háromtagú fellebbezési fórumként eljáró LB-döntéssel; vagy az Alkotmánybíróság testületének vele egyet nem értő, kasszációs döntésével?

H. L. A. Hartnál minimálisan a jog nyitott szövedékéről van szó, ahol a nyelvi kifejezések kemény magján túli, „holdudvar” jelentések és/vagy az elérendő célok viszonylagos meghatározatlanságával találkozik a mérlegelő jogalkalmazó.^[15] Ez belülről, a bíró számára megjelenő, esetértelmezési-minősítési problematika.

A külső morális, retorikai hatású, a döntéshozó testületek összetétele és a belső minősítési problematika tehát egyaránt okozhat/mutathat fel nehéz esetet. Jó, egymással összeférő, de nem ekvivalens megoldások találhatóak a jogelméleti irodalomban a nehéz esetek természetére nézve.

Saját stratégiámban az A és B utáni „maradékok” lesznek a nehéz esetek (C): ekkor a „Bizonyosság keresése a bizonytalanságok közepette” helyzete lesz nehéz eset. A norma vagy jogtétel tárgyi tartalmának vagy homályosságának vagy hiányának következtében áll elő a meghatározatlanság. Ez a kritérium. Ekkor az értelmezés (jelentés adás és jelentéstalálás) köre szükségképpen széles, tág, mert norma és dogmatikai jelentés-kollíziók jönnek szóba, konkluzív következtetés nélkül. A jogalkalmazó autonómiája ekkor igazán jelentős.

Van persze tipizálhatósága a nehéz eseteknek is (Például: joghézag; normakollízió; alapvető bíráskodás; diszkrecionális döntés).^[16] Dolgozatunk címében éppen azért jeleztük, hogy ez „Vázlat”, mert több ilyen lényeges probléma kifejtése itt utalásszerű, míg 2021-es monográfiánk VI. fejezetében^[17] részletes indoklásokat adunk téziseinkhez, megoldásaink ratio iurisához.

[14] Takács, 2000, 12.

[15] Hart, 1995, 151-153.

[16] Szigeti, 2021, 343-363., ill. Pődör, 2020.

[17] Szigeti, 2021, 291-362.

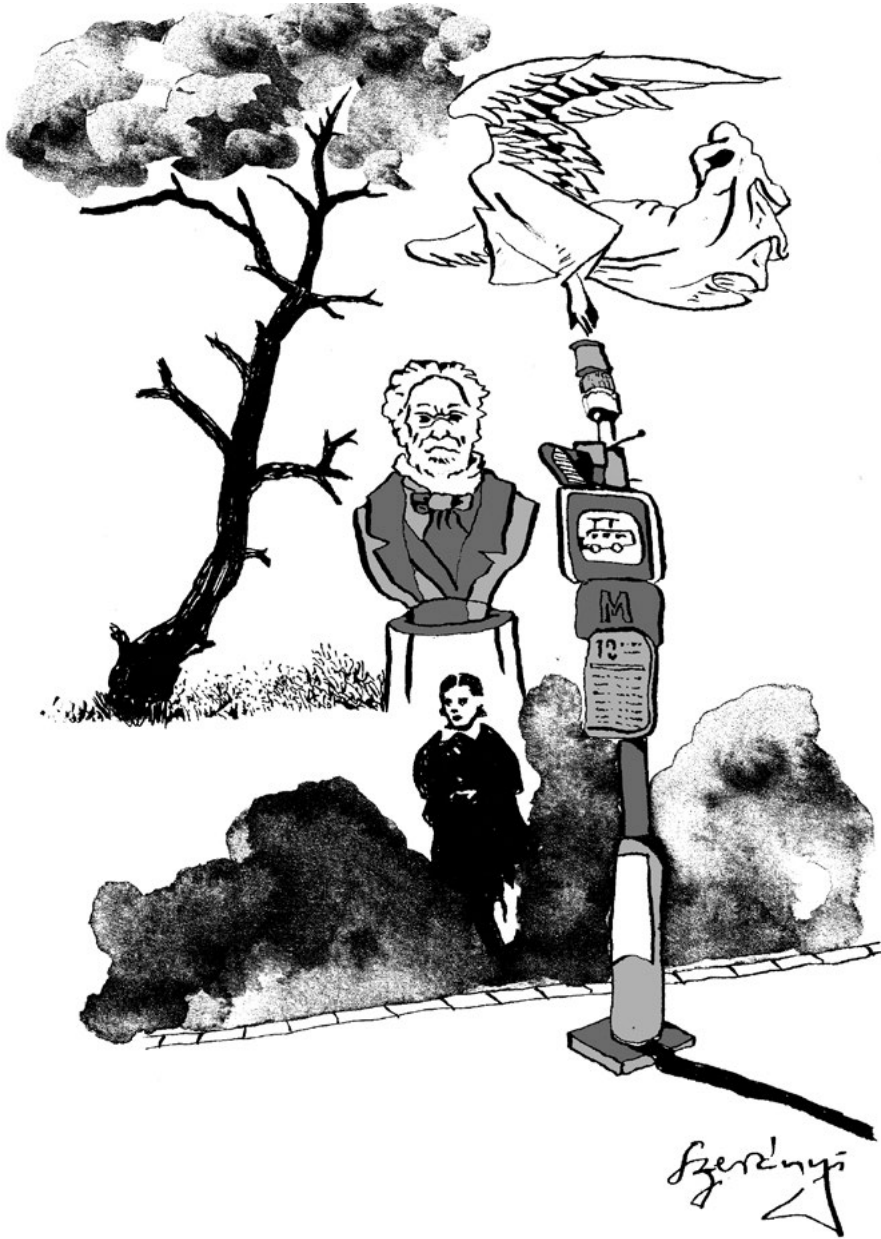
Átfogó értelemben a normálforma beiktatásával differenciáltabb képet ad a trializmus, mint a duális vagy az egységes magyarázat^[18] paradigmái. Megkülönböztet. Könnyű eseteknél nem a bizonytalanságok közegében kell a bizonyosat keresni, mint a nehéz eseteknél, hanem a joggyakorlatban kimunkált és kínálkozó standard megoldásokat kell alkalmazni. A normálformánál pedig az ügyszabály – a normatani értelemben vett, tárgyi hatályú norma – alkalmazása annak nemcsak szubszumpcióját, az egyedinek a különös (általános) alá sorolását, hanem specifikáló, individualizáló alkalmazását is jelenti. Ebben igényel szakmai ítélerőt, de itt sem a bizonytalanságok közegében kell döntenie a jogalkalmazónak, mint ahogy ez a dogmatikai jelentés vagy normabeli ütközéseknél vagy joghézagoknál (nehéz eseteknél) fennáll.

IRODALOM

- Gyórfi Tamás (2001): *Az alkotmánybíraskodás politikai karaktere*. Fundamentum Könyvek, INDOK, Budapest.
- Hart, Herbert Lionel Adolphus (1995): *A jog fogalma* (ford.: Takács Péter). Osiris Kiadó, Budapest.
- Kelsen, Hans (1988): *Tiszta jogtan* (ford.: Bibó István). ELTE Bibó Szakkollégium Kiadványa, Budapest.
- Luhmann, Niklas (1972): *Rechtssoziologie*. Rowolt, Reinbek bei Hamburg.
- Paksy Máté (2014): *A konstitucionalizmus archeológiája*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Peschka Vilmos (1965): *Jogforrás és jogalkotás Budapest (1979) – A jogszabályok elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pődör Lea (2020): Easy Cases and Hard Cases General Overview of an Eternal Question of Legal Theory. In: *Jog-Állam-Politika*. 2020/1. sz.
- Störig, Hans Joachim (1997): *A filozófia világtörténete*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Szabadfalvy József (2001): A jogszabály. In: Szabó Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog- és államtudományokba*. Prudentia Iuris 2, Miskolc.
- Szabó Miklós (1996): *A jogdogmatika előkérdéseiről*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Szabó Miklós (2020): „Ars casus formandi”. In: Szigeti Péter (szerk.): *Ordo et connexio idearum*. Gondolat Kiadó–SZE DF ÁJK, Budapest–Győr.
- Szigeti Péter (2004): Szabály és norma azonossága és különbsége. Normakontinuum elmélet – kitekintéssel a generálklauzulák és a jogelvek közötti különbségek természetére. In: Szabó Miklós (szerk.): *Regula Iuris Prudentia Iuris 22*. Bíbor Kiadó, Miskolc.
- Szigeti Péter (2011): *Jogtani és államtani alapvonalak*. Harmadik, bővített kiadás, VI. fejezet. Rejtjel Kiadó, Budapest.

[18] Ilyen egységes magyarázatú paradigmákat elemeztünk „a tárgyi és egyenlő igazságosság” esetenormájaként Fikentschernél; és C. Schmitt decizionizmusánál, ahol semmilyen normatartalomtól nem következik tiszta döntési elem: mivel minden értelmezés auctoritas interpositio, személyes tekintély, érv közbeiktatása. (Szigeti, 2021, 323-328. és 315-323. alatt). Továbbá van még egy „maradék” probléma a jogrendben: a „Freie Rechtsfindung”, az esetlegességek tartományában, a tapasztalatilag adottra ráítalálás, az az állami jogon kívüli jogtalálás (Szigeti, 2021, 210-212.). Persze a nehéz esetek körébe is áttolható lehetne a jogtalálás.

- Szigeti Péter (2021): *A jog létmódjai: normativitás – döntés – jogviszonyok és közhatalom. A jogi objektiváció társadalom- és jogelmélete.* Gondolat Kiadó–SZE DF ÁJK, Budapest–Győr.
- Szilágyi Péter (2011): *Jogi alaptan.* 4. kiadás. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Takács Péter (2000): *Nehéz jogi esetek.* Napvilág, Budapest.

Szerényi Gábor grafikája